

Bárány Zsófia

Lonovics József szentszéki delegációjának hazai sajtóvisszhangja¹ „Vallási catechismusunk van, polgári nincs!”²

1840–1841 fordulóján sor került az egyik legjelentősebb magyar diplomáciai kiküldetésre, amelynek eredményeit az 1843–1844. évi országgyűlés törvénybe is foglalta. Az eset érdekessége, hogy a Habsburg Monarchiát nem egy udvarhű diplomata, hanem egy magyar főpap képviselte az Apostoli Szentszéknél Rómában. Lonovics József csanádi püspök delegációja a vegyes házasságok kapcsán a lelkiismereti és a vallásszabadságot érintő alapjogi kérdéseket igyekezett rendezni. A kiküldetéssel szinte egy időben születik meg a modern magyar sajtó – gondoljunk csak Kossuth Pesti Hírlapjára. Jogosan merül fel tehát a kérdés: vajon miként reagált a reformokat sürgető új politika, illetve a reformoktól ódzkodó, konzervatív oldal sajtója a tárgyalások hírére? Beszélhetünk-e, és ha igen, milyen sajtóvisszhangról az 1840-es évek elején?

A reformkori magyar politika egyik legjelentősebb diplomáciai eseménye a Lonovics József csanádi püspök által a vegyes házasságok ügyében Rómába vezetett delegáció volt. A korszak vallásügyi vitáinak jelentős részét képezte a katolikusok és a protestánsok között kötött *matrimonia mixta*, azaz a vegyes házasságok rendezése. Ez ugyanis a házasulandó feleken és az eskü formáján túl érintette a születendő gyermekek vallását is, így komoly hatással volt olyan fontos társadalmi kérdésekre, mint a szociálpolitika, a kultúrpolitika, az oktatásügy, az igazságszolgáltatás és a gazdaságpolitika, nem is említve a lelkiismereti és a vallásszabadság kérdésének végleges és teljes körű rendezését.

A vallásügyi viták szentszéki rendezésének terve, majd részleges megvalósulása kiemelkedő állomása volt a hazai reformpolitikának.³ Ismeretes, hogy a reformkori országgyűlések történetében a vallásügy már közel sem játszott olyan jelentős politikai szerepet, mint akár egy évszázaddal korábban (Szijártó, 2009). Mindemellett a római katolikus egyházban is egyre többen kezdték felismerni, hogy a forradalmak évtizedeiben megkerülhetetlen a hatékony politikai érdekérvényesítés, a társadalmi befolyás növelése.⁴ A közös cél elérését nehezítették azonban a kléruson belüli különböző politikai irányzatok eltérő, sokszor egymásnak ellentmondó megnyilvánulásai. A vallásügy terén az egyre növekvő társadalmi feszültségek a reformok híveinek kedveztek, a klérus és a diétai reformellenzék soraiban egyaránt.

Tanulmányunkban arra a kérdésre keresünk választ, vajon a hazánkban – éppen a római tárgyalásokkal egy időben megjelenő – új típusú véleményesajtó legfőbb képviselője, az ellenzéki liberális Pesti Hírlap, illetve az első katolikus, ultramontán irányvonalú, többé-kevésbé politikai jellegű hírlap, a Sion reflektált-e, és ha igen, miként Lonovics diplomáciai küldetésére. A modern sajtó kezdeti időszakában beszélhetünk-e egyáltalán a klasszikus értelemben vett sajtóvisszhangról a kiküldetéssel kapcsolatban? A szükséges információk hiányában (és a mindenre kiterjedő cenzúra korszakában) milyen egyéb eszközökkel reagáltak – ha reagáltak – a fentebbi lapok a diplomáciai tárgyalásokra? A két – egymás ellenpólusaként is definiálható – politikai orgánus hogyan kívánta (közvetett vagy közvetlen módon) saját programjának érvényesítésére felhasználni a kiküldetésről adott tájékoztatást? Közöltek-e egyáltalán, és ha igen, milyen információkat? Hogyan igyekeztek a szerkesztők a hírek segítségével hitelesíteni olvasóik szemében saját politikai irányvonalukat?

¹ A tanulmány az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoportjának támogatásával készült. Külön köszönetünket fejezzük ki Dobszay Tamásnak és Soós Istvánnak a tanulmány elkészítése során nyújtott szakmai tanácsaikért.

² *Pesti Hírlap*. 1841. január 9. I. évf., 3. sz., 23. o.

³ Több kérdés is függőben maradt a pápai brevéd és az államtitkári instrukció ellenére is. Ezek körül az egyik legproblematisabb pont a születendő gyermekek vallása volt.

⁴ Ez nem azt jelenti, hogy a 19. század első felének katolicizmusa minden előzmény nélkül fedezte volna fel magának a nyilvánosságot, hiszen az egyház intézményei már a kezdetektől fogva nagy jelentőséget tulajdonítottak a minél hatékonyabb közéleti szereplésnek.

A reformok ellenzői az 1840-es évek elején: a Sion

A magyar katolikus politikai sajtó első jelentős eseményének hagyományosan a Religio és Nevelés című folyóirat 1841. évi megjelenését szokták tekinteni. Valójában a nagyközönség felé fordulás, a teológiai célzatosság elhagyása – vagy legalábbis háttérbe szorítása – már valamivel korábban jelentkezett a hazai katolikus sajtó történetében. 1838-ban bontott vitorlát a Gyarmathy János⁵ szerkesztette Magyar Szion/Sion, valamint annak melléklapja, az Anastasia. Ez a periodika valódi átmenetet jelentett elődjeihez – az 1820-ban indult Egyházi Értekezések és Tudósításokhoz⁶ vagy a későbbi Egyházi Tárhoz, illetve Egyházi Folyóíráshoz⁷ – képest, hiszen már a nagyközönségnek szánt katolikus zsurnalisztika szárnypróbálgatásaként volt értelmezhető.

Érdeemes tehát felhívni a figyelmet arra a kevésbé közismert tényre, hogy a modern vélemény-sajtó megjelenésével egy időben az egyházi oldal már használt egy kvázi politikai sajtóorgániumot mint társadalombefolyásoló eszközt – méghozzá nem a haladó vagy liberális katolicizmusnak, hanem a konzervatív papságnak köszönhetően. Vélhetőleg nagy szerepet játszott ebben a sokszor hangoztatott, de félrevezető klisé az Apostoli Szentszék konzervativizmusáról, amely lehetőséget adott a hazai liberális reformok ellenzőinek az egyházi törvények tűzön-vízen keresztüli hangoztatására.

Kétségtelen, hogy a Gyarmathy János szerkesztette hírlap,⁸ a Magyar Szion/Sion többszöri profil- és nyelvváltása ellenére⁹ mindvégig a konzervatív egyházi oldal kommunikációs eszközeként igyekezett funkcionálni. Ennek fényében nem meglepő, hogy a szerkesztőség az 1839. júniusában megnyílt – és Lonovics kiküldetését eredményező – országgyűlést kiemelt fontosságú tárgyként kezelte. A szerkesztőség meglepő esélylatolgatása, miszerint a diéta mellőzni fogja a vallásügyi tárgyakat – a viharos körülményeket ismerve¹⁰ – inkább konzervatív politikai propagandának, mintsem valós tényeken alapuló tájékoztatásnak kell tekinteni:

„Különbén e jelen országgyűlés az egyházra s vallásra, kevés fontosságúnak reménylhetni; mert ámbár ösi szokás szerint az egyházi viszonyok is saját helyökön intéztetnének el a kölcsönös egyetértés, tanács, s határozatok útján, ámbár a magyar egyház főpásztorainak buzgalmától mindent várni lehetne, ámbár örvendetes tünemény azt is, hogy a Karok és Rendek nagyobb része mérsékelt elveiről, s törvényes alkotmányunk szabályai tiszteletéről, s fenntartására célzó nézeteiről ismeretes, mindazonáltal legfelsőbb határozat¹¹ erejénél fogva, a vallási ügyek feletti vitatkozások ez uttal tökéletesen mellőztetni fognak, ne talán épen azon kapcs, melly a kölcsönös bizodalom, szeretet, s békeseggyüttlét [!] legbiztosabb záloga megszakadjon, s káros befolyását nem csak a vallási, hanem polgári intézkedésekre is gyakorolja.”¹²

5 Gyarmathy János 1810-ben Zala megyében, Kis-Görbön született. Pesti bölcseleti és jogi tanulmányai mellett a központi papnevelésben tanult teológiát. Felszentelése után tanulmányi főfelügyelő lett, majd a szeminárium könyvtárának rendezését bízták rá. 1883-ban hunyt el (Kókay, 2005).

6 A lap szerkesztője Horváth János későbbi veszprémi püspök, aki főleg történeti kutatásokra, illetve források közlésére szorított. A negyedéves folyóirat 1824-ben szűnt meg (Buzinkay & Kókay, 2005).

7 Az „Egyházi Tárat” a bencés Guzmics Izidor, míg az „Egyházi Folyóírást” Kovács Mátyás egri egyházmegyei tanár alapította. Ezek a lapok már a művelt katolikus nagyközönséget célozták meg. Az első hitbuzgalmi hetilap azonban a Magyar Szion volt (Hermann, 1973).

8 A hírlapjellegű 1838 végétől igyekezett megvalósítani a szerkesztőség, amikor a korábbi lapszámokhoz képest a még mindig jelentős mennyiségű „sematikus” egyházi hír mellett egyre nagyobb gondot fordított a hazai közéletre. Szion s Anastasia felől bővebb nyilatkozás. *Szion*, 1838. december 7. II. félvév, 29. sz., 116.

9 Gyarmathy 1838-ban Magyar Szion címmel adta ki lapját. Ezt később Szionra változtatta. Magyar nyelven 1840-ig volt olvasható, 1840 után Sion néven latin nyelven még két évig jelent meg. A nyelvváltásokkal párhuzamosan megjelenésében is folyamatosan megújult a lap. Kezdetben magyar nyelven, szélesebb társadalmi réteget igyekezett megszólítani, majd fokozatosan szűkült célközönsége az egyházi rend konzervatív, ultramontán oldalára (bővebben lásd Bárány, 2014).

10 Az 1790/1. évi XXVI. törvényt követően rendeleti úton szabályozták a vegyes házasságokat. A sérelmek kivizsgálására kirendelt országos bizottság 1825. november 20-án tett jelentést, amelynek eredményeként az alsótábla 1827. február 3-ai, majd 1830. december 14-ei ülésén is kijelentette, hogy a reverzálisok törvénybe ütköznek, vagyis azokat meg kell szüntetni (Várady, 1924). Mivel az 1832–1836. évi országgyűlés a tárgyat érintő határozatok nélkül fejeződött be, a vita a vármegyékbe helyeződött át. Ez a változás feljelentések sorozatát eredményezte, hiszen a megyegyűlések egyre hangosabb tiltakozása ellenére is több katolikus egyházi előljáró vélte úgy, hogy a dolgot az egyházi törvények szerint kell rendezni. Gömör-Kishont vármegye 1837. december 11-én például a roznányi püspököt, Scitovszky Jánost jelentette fel személyesen a királynál (Hermann, 1934). Csak olaj volt a tűzre a nagyváradi püspök, Lajcsák Ferenc esete, aki 1839. március 15-én pásztorlevelében kijelentette, hogy a vegyes házasságok csak reverzális kíséretében köthetők: amennyiben ez nem történik meg, az egyházi áldás elmarad, és a papoknak az *assistentia passiva*t kell alkalmazniuk, amelynek engedélyezése pápai döntés.

11 A szerkesztő a királyi előadásokra utalhat, amelyek valóban nem tartalmazzák a vallásügy kérdését. Az 1839. április 30-ai leirat elítélte a püspöki rendelkezéseket, és a hatályos törvények betartására szólította fel az egyháziakat (Horváth, 1886).

12 Nézetek az országgyűlésről a vallásra nézve. *Szion*. 1839. június 8. 46. sz., 176.

Az újság hasábjain a diéta előrehaladtával, majd főleg annak lezárásával megsokasodtak a hazai politikai híradások. A szerkesztőség egyre nyitabban kezdett politizálni.¹³ A felső-, sőt akár alsótáblai jelentések, rövid beszámolók mellett már egyes személyek beszédei is olvashatók voltak. Így például Lonovics Józseféi is, akit ekkor már az országgyűlés egyik legfőbb egyházi vezérszónokaként tartottak számon.¹⁴ A korábbi évek tapasztalata alapján várható volt, hogy a vallásügy kérdésében ez az országgyűlés sem hoz megoldást. A korábbiakkal ellentétben azonban mindkét tábla véleménye ezúttal kezdett közeledni egymáshoz, és úgy tűnt, hogy ez veszélyeztetheti a katolikus egyházi törvények érvényesülését.¹⁵ Megkerülhetlenné vált tehát az egyházi oldal számára egy azonnali szentszéki-magyar tárgyalás.

Vitathatatlan, hogy Lonovics József küldetésének potenciális eredményei komoly hatással voltak Gyarmathyékra.¹⁶ A hosszú hónapokig elnyúló szentszéki tárgyalásokon elhangzottakról biztos információ hiányában¹⁷ leginkább csak abbéli reményeiket fejezhették ki, hogy a konzervatív oldal számára megfelelő eredmény születik.¹⁸ Ennek fényében kijelenthetjük, hogy a lap cikkei csekély befolyást gyakorolhattak, még magán a hazai egyházon belül is. Amennyiben néhány – eddig ismeretlen – szentszéki forrást is bevonunk a vizsgálatba, akkor a lap tudósításai meglepő sajtó-, politika- és információ-történeti adalékokkal szolgálhatnak.

Az adott magyarországi helyzetben szükséges óvatos politikázásra nem alkalmas, ugyanakkor a hazai és a külföldi klérust egyaránt megszólítani törekvő, latin nyelvű *Sion* 1840. évi október 7-ei számában válaszcikket jelentetett meg egy meg nem nevezett francia lap írására. Ez a *Sion* szerint valótlant állított a magyar püspöki kar körleveléről,¹⁹ amikor arról tudósított, hogy a magyar püspökök körlevelükben a diétákon sokszor sérelmezett vegyes házasságok ügyét csak provizórikusan, a katolikus félnek kedvezően, a protestánsoknak sérelmesen kívánták rendezni, és ennek a megoldásnak pápai jóváhagyását kieszközölni utazott a csanádi püspök a Szentszékhez. Ez már csak azért is rossz fényt vethetett a magyar katolikus egyházra és egyben Rómára is, mert az *assistentia passiva* (tehát a vegyes házasságok minden ünnepélyesség nélküli megkötését, egyszerű tudomásul vételét) csak szentszéki jóváhagyással lehetett volna alkalmazni.

A *Sion*²⁰ viszont igyekezett Róma és a püspöki kar körlevele mellett kiállni, továbbá várakozását fejezte ki, hogy a Szentszék mihamarabb rendezze az ügyet, de nem csak magyar vonatkozásban, hanem egyetemesen, mivel nem tartaná jónak a felmentést a trienti zsinat²¹ formája alól, miként az megtörtént VII. Pius „szerencsétlen bullája”²² során.²³ Lonovics szerint – aki éppen nem a trienti zsinati forma megtartásáért ment ki Rómába – az idézett cikkekre első audienciáján maga XVI. Gergely tett elmarasztaló megjegyzést, miszerint: „...a Pesti »Sion« minapi egyik Lapjában a Magyar Püspökök körlevelét Párisi »l'Univers« ellen ama Bullát sértőleg igyekezett védeni” (Várad, 1924: 184).

13 A cikkek már a kardinális kérdést, a vegyes házasságokat is tárgyalták, vagyis a lap a kor hazai egyházpolitikájának legvitatottabb közéleti és társadalmi kérdéseire kezdett összpontosítani, vö. például *Intimata Regiminis in Causa mixtorum matrimoniorum*. *Sion*, 1840. július 15. Nr. 5. 19.

14 *Sion*, 1840. július 8. Nr. 3. 11. Ugyanakkor önmagához híven a lap hosszasan közöl beszédet a közismerten konzervatív egyháziaktól, Lajcsák Ferenc nagyváradi és Scitovszky János pécsi püspöktől is, vö. *Oratio episcopi Quinqueecclesiensis ad Clerum Suae Dioecesis*. *Sion*, 1840. augusztus 23. Nr. 7. 25. A diétán a vallásügygel kapcsolatban kiemelten foglalkoztak a nagyváradi püspök eljárásával, amelyhez a rendek Scitovszky ellen emelt panaszaikat kapcsolják (Várad, 1924).

15 Mindkét tábla azonos véleményen volt a reverzálisok érvénytelenségét, az áldás nélkül kötött vegyes házasságok érvényességét és az abból származó gyermekek törvényességét illetően.

16 Értelemszerűen a kiküldetéssel egy időben nőtt meg a leglátványosabban a *matrimonia mixta*, a vegyes házasságok témakörét tárgyaló cikkek száma.

17 Már a vonatkozó cikkek tartalmából is megállapítható, hogy nem voltak saját értesüléseik, mindamellett, hogy a hosszas tárgyalás végeredménye is csak április elejére kezdett realizálódni, vö. „Ceterum ut secretum Cabineti pandere nequeamus intuita missionis, id tamen certum est, praecipue Causam mixtorum matrimoniorum consultationis objectum futurum: quamquam vel in hoc negotio vix amplius a Sancta sede [!] expectari possit, quam confirmatio ac ratihabitio eorum, quae a Praesulibus tum Austriacis [...] tum Hungariae, qui omnes eiusdem tenoris dispositiones fecerant, acta sunt.” *Sion*, szeptember 7. Nr. 20. 78. („Egyébiránt nem ismerhetjük a kiküldetés szándékát, ahogy a kormány titkos iratait sem: az azonban bizonyos, hogy a tanácskozás tárgya legfőképp a vegyes házasságok ügye lesz. Noha ebben a kérdésben alig várható több a Szentszektől, mint azoknak megerősítése és helybenhagyása, amelyeket mind az ausztriai [...], mind a magyar főpapok véghezvittek, akik mindent annak [t.i. az Apostoli Szentszék szabályozásának] értelmében rendeztek.” – Az idézeteket a szerző fordításában közöljük.)

18 Ez nem volt aplotan várakozás, hiszen dacára a Szent Szövetség *status quo*-politikája, a korszak forradalmi hullámai és eredményei, a megváltozott gazdasági, társadalmi, illetve politikai viszonyok, a rendezetlen európai állapotok újabb és újabb kihívások elé állították a Szentszékét. Ez az állandó készenléti politika a szuverenitás megőrzése érdekében, helyzettől függően éppúgy vállalta a konzervatív megoldásokat, mint a reformokat.

19 A magyar püspöki kar 1839. december 30-án deklarálta kiállását az *assistentia passiva* mellett, és hasonló tartalommal intézett felterjesztést a királyhoz 1840. január 12-én.

20 *Sion*, 1840. október 7. Nr. 22. 86–87.

21 Érvényes házasság, amely a háromszori kihirdetés után az illetékes pap előtt két tanú jelenlétében köttetik.

22 VIII. Pius *Litteris altero abhinc anno* kezdetű brevéje és Albani államtitkárnak a brevéhez mellékelt instrukciójára vonatkozik.

23 Vélhetőleg a *L'Univers* volt a szóban forgó lap, de a hiba kiküszöbölésére már más lapot, az *Ami de la Religion* nevezte meg a szerkesztőség. *Sion*, 1840. október 7. Nr. 22. 87.

A magyar lap cikkének tartalmáról a bécsi nunciaturán keresztül értesülhetett a pápai államtitkárság, illetve a katolikus egyházfő. Ezernyolcszáznegyven november 20-án a bécsi nuncius, Ludovico Altieri a következőket írta Rómába:

„Ismeretes buzgalma Margyath [!] apátnak, a Sion újság szerkesztőjének, amelyet [a lapot] egy ideje Pesten, a primási [központi] szeminárium betűivel szedve rendszeresen ad ki. Ám a legjobb szándék, illetve az üdvös és helyes tanok ellenére, amelyekre egyházi képzése során szert tett, mégsem lehet azonban egyedül elég a szerkesztéshez. Buzgalmát sajnos nem alapozzák meg más adottságok, amelyek pedig elengedhetetlenek a sikeres kivitelezéshez. Ezért várható, hogy a nevezett lap hamarosan megszűnik, annál is inkább, mivel nem talált támogatásra a magyar felsőklérusnál, amely magának tartja fent, hogy korábbi döntése szerint korlátlan támogatását egy másik folyóiratnak adja, amely nemsokára megjelenik a fentebb említett városban, több, a fentebbinél tanultabb és műveltebb személy szerkesztésében. Amelynek elődleges célja az lesz, hogy terjessze mindazt, ami az egyházi hírek és tudományok kedvelői számára hasznos. Kötelességemnek fogom tartani, hogy ennek első megjelent lapszámait az Ön bölcs ítélőképessége elé terjesszem.”²⁴

A nagyhatalmú kardinális, Luigi Lambruscini a magyar sajtó kérdésére külön levélben tért ki. 1840. december 10-én az alábbiakról számolt be az új magyar katolikus orgánusról:

„Kifejezett öröömre szolgál és nem kevésbé a Szentatyáéra is, hogy a magyar felsőklérus védnöksége alatt új folyóirat lát napvilágot ama királyságban a vallás védelmében. Szeretném hinni, hogy a lap, a jelenleg Pesten latin nyelven kiadott lapnál még hatékonyabb lesz, nem csak azért, mert tudósabb személyek szerkesztik, hanem azon okból is, hogy szélesebb körben elterjedt és olvasottabb lesz, mivel az ország nyelvén íródik.”²⁵

A nuncius soraiból világosan látszik, hogy a magyar klérus nem támogatta Gyarmathyékat, illetve maga Altieri sem volt teljes mértékben elégedett a szerkesztőség felkészültségével. Az államtitkársági válaszból azonban egyértelmű, hogy az ultramontán irányzat felé elmozduló latin nyelvű sajtóorgánus nem aratott osztatlan sikert az Alpokon túl sem. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a latin Sion hamarosan, két év múlva megszűnt. A lap társadalmi kérdésekben tanúsított konzervativizmusával saját magát lehetetlenítette el, nem csupán az erősödő ellenzékiek, de az egyházi hierarchia előtt is.

A szerkesztők – feltételezhetően a hasonló hibák elkerülése végett – hivatkoztak rá, hogy megbízható forrásaik vannak, ám nem nevezték meg azokat, amikor olvasóikat a küldetésről tájékoztatták.²⁶ Így röviden beszámolt a lap Lonovics római megérkezéséről és Lambruschinivel való találkozásáról.²⁷ Januárban – forrás megjelölés nélkül – tudatta olvasóival, hogy a pápa és a további római egyházi méltóságok megkülönböztetett figyelmet tanúsítottak a csanádi püspök iránt. A lap ezt az információt összekötötte a Pesti Hírlapnak a Szentszék ellen tett megjegyzésének reflektálásával: „...a hazai törvények szerint egyetlen külső hatalom sem hozhat rendelkezést, terjedhet ki a nemzet belső viszonyaira.”²⁸ A polémia nem állt meg ezen a szinten. A következő lapszámban a vezércikk ugyancsak Lonovics

24 Archivio Segreto Vaticano – Archivio della Nunziatura Vienna [A továbbiakban: ASV. ANV] – Vol. 280 C (296) – Nr. 1103 – 366r. – 1840. november 26. 25ASV. ANV – Vol. 281 H (295) – 719r. – 1840. december 5.

26 *Sion*, 1840. október 25. Nr. 27. 106.

27 *Sion*, 1840. december 9. Nr. 35. 137.

28 *Sion*, 1841. január 8. Nr. 2. 5. „...e legibus patriis non posse ullam exteram potestatem constitutiones, internas nationis relationes attinentes ferre.”

kiküldetésével kapcsolatban igyekezett bizonyítani a római kúriával folytatott tárgyalások jogosságát a hazai törvényhozás kapcsán.²⁹ A következő lapszámokban a szerkesztőség hosszasan idézte a magyar főpapok különböző körleveleit a vegyes házasságokat ügyében, ami rövid időn belül a legfőbb tárggyá nőtte ki magát a lap hasábjain. Lonovicsról legközelebb csak áprilisban közöltek újabb információt, ám akkor sem a kiküldetéséről tudósítottak, hanem a püspök vármegyéjéhez írt levelét adták közre.³⁰ Május 20-án mindössze néhány soros tudósítás számolt be arról, hogy a római tárgyalások befejeződtek, Lonovics Bécsbe utazik a királyi jóváhagyás megszerzése miatt, amit követően a szerkesztők szerint végre rendeződhet a közjogi helyzet hazánkban.³¹

A reformok hívei az 1840-es évek elején: Pesti Hírlap

A püspöki kiküldetéssel nagyjából egy időben – követve a rendi nyilvánosság fórumainak változásait – fordulat következett be a hazai politikai nyilvánosság, így a sajtó területén is. Az újonnan megjelenő véleménysajtó úttörője, a Pesti Hírlap szerkesztője, a fogságból szabadult Kossuth a korábbi évtizedeknél enyhébb cenzúrának, illetve Metternich kancellár sajtópolitikájának köszönhetően (Kókay, 1979) egy lap hasábjain erősebb kritikai hangvétellel fogalmazhatta meg a társadalmi reformok szükségességének credóját.

Kossuth lapjának újszerűsége tartalmában, korszerű, tudatos szerkesztésében állt, amely a mondanivaló egységét, a megfelelő irányvételt, véleményformáló hatását biztosította. Nem fektetett különösebb hangsúlyt a rendkívüli, új hírek bemutatására, inkább egyfajta előzetes politikai platformot hozott létre a közelgő diéta számára a gyorsabb reformtörvényhozás céljából (Kókay, 1979). A vallásügy is ilyen értelmezésben került a lap hasábjaira. Szemben a korábbi mérsékeltebb liberális megoldással, Kossuth egyre nyíltabban tört pálcat a feudális jogrendszer egyházpolitikája felett, amely lelkiismereti szabadság hiányában eleve nem lehetett méltányos. Ezt a radikális reformpolitikai irányvonalat igazolták a felekezetek egymás közötti viszonyában jelentkező feszültségek.³²

Így nem meglepő, hogy a hírlap már első lapszámában, 1841 januárjában a külföldi hírek között elsőként tesz említést ugyan Lonovics küldetéséről.³³ A jelentés azonban nem az egyházi részletekkel foglalkozott, hanem a nemesi reformellenzék programjának megfelelően a hazai törvényhozás külső tényező – jelen esetben az Apostoli Szentszék – általi befolyásolását kritizálta. Később értelemeszerűen a római tárgyalások fő témája, a vegyes házasságok problémája mint komoly társadalmi feszültségforrás is ugyanebben az összefüggésben kapott egyre több helyet a lap hasábjain,³⁴ sőt a tél végére folyamatos témává nőtte ki magát a megyegyűlésekről szóló beszámolókból is.³⁵ Igen szembeötlő és a fentebbiek ismeretében nem meglepő, hogy ténylegesen magát a kiküldetést mint diplomáciai eseményt nem részletezi a hírlap, vagyis a delegációnak nincs klasszikus értelemben vett sajtóvisszhangja a liberális orgánumban. A kérdés kapcsán inkább politikai megoldási javaslatokat tár az olvasóközönség elé.

Miként a törvényhozást, a közvéleményt is befolyásolni igyekezett a Pesti Hírlap. Ugyanezt a célt szolgálták korábban a Törvényhatósági Tudósítások, sőt az Országgyűlési Tudósítások rövid megjegyzései, „toldalécai” is. Az erősödő ellenzéki hangnem ellenére Kossuth már ez utóbbi írásakor kifejezetten pozitívan nyilatkozott az akkor még egri káptalani követről, a későbbi csanádi püspökről, Lonovics Józsefről. Ismeretesek voltak ugyan a kortársak előtt

29 *Sion*, 1841. január 12. Nr. 3. 9.

30 *Sion*, 1841. április 3. Nr. 20.

31 *Sion*, 1841. május 20. Nr. 29.

32 Elég csak az egyes klerikusok és vármegyék túlkapásai következtében fellángolt – fentebb már említett vallásügyi viták – sorozatára gondolni.

33 „Az Allgem[eine] Zeitung egyik római levelezője után már honi hírlapjaink jelenték: hogy a csanádi püspök úr Rómában szívesen és megkülönböztetően fogadtatott; s mikint remélni lehet, fontos küldetése olly eredményre vezet, mellyek mind a papság, mind a magyar nemzet meglegedenik. – Meg kell jegyeznünk: hogy az Allgem[eine] Zeitung levelezője nem ismerné a magyar hon jus publicumát, ha talán úgy vélekednék, hogy mind az, a mi nemzetünk polgári belviszonyaiba vág, törvényszerű állásában máshonnan, mint a honi törvényhozó hatalomtól nyerhetne változtatást.” *Pesti Hírlap*, 1841. január 2. l. évf., 1. sz., 3. vö. „Csodálkozott a Pesti Hírlap, hogy az Allgem[eine] Zeit[ung] egyik levelezője Rómából vár elintéztést, s azt a magyar jus publicumbani járatlanságnak tulajdonítja; nem fog e még inkább csodálkozni, ha mondom: hogy itt is a mondott levelzőkint Rómára s concordatumaira akarnák törvényünket alapítani?” *Pesti Hírlap*, 1841. február 6. l. évf., 11. sz., 83.

34 Vegyesházassági kérdés Esztergomban, Zalában. *Pesti Hírlap*, 1841. január 20. l. évf., 6. sz., 41–42.; Esztergom vármegye felírása a vegyes házasságok ügyében. *Pesti Hírlap*, 1841. január 20. l. évf., 6. sz., 45–46. A cikk az egyházi körleveleket és azokra szánt vármegyei reakciókat, azaz leveleket és határozatokat véleményezi, vö. *Pesti Hírlap*, 1841. január 27. l. évf., 8. sz. Tartalom: Zala, vegyes házasság [..] Gömör vegy. ház. [..] Zalai felírás a vegyes házasság ügyében. vö. *Pesti Hírlap*, 1841. február 3. l. évf., 10. sz. Tartalom: [..] Megyei napló: Heves, Nyitra, Komárom, Hont, Somogy, Máramaros (vegyes házasság, népnevelés, Lapsánszki).

35 Vegyes házasság és ujonczállítás minden gyűléseken állandó tárgyak. *Pesti Hírlap*, 1841. február 6. l. évf., 11. sz., 82.

Lonovics szónoki adottságai, illetve kompromisszumteremtő képessége, de Kossuth mindezek mellett inkább beszédeinek politikai tartalmát értékelte. Így például amikor kiállt a lelkiismereti szabadság és a vallási egyenlőség, illetve amellett, hogy a felekezeti sérelmek egyoldalú hangoztatása az országgyűlésen mindkét félnek, katolikusoknak és protestánsoknak egyaránt kártékony:³⁶

„Ohajtásom nem a tolerantia, mert azt gyalázatos nevezetnek tartom [...] A Clerusnak 1790-ki ellen mondását³⁷ örökre sajnálandó szerentsétlen esetnek nevezé s kívánná hogy bár vallásos meg győződésünk külön templomokra különöz is el, templomon kívül a polgári jussokra nézve ne osztodjanak a polgárok, Catholicusokra, Protestansokra, Evangelicusokra (hangos ismételt éljen) [...] a sérelmet közösnek tartá [...] a vallásbeli külömbőség tekintetéből tapasztalt gátlások meg szűnjenek, s ezen kedvezés nem tsak a protestánsokra kéressék.”³⁸

Kossuth szimpátiája, illetve elismerése a későbbiekben, a kiküldetés idején is nyomon követhető a hírlap hasábjain. Így bár magáról a kiküldetésről nem is tudósított, Lonovics személyéről igen:

„Csanádi püspök óvása ellenére a RR. vegy[es] házasság ügyében végzésüknél megmaradnak. Gyűlés tartása előtt különböző hírek szórattak a szabadelmű párt elijesztésére, hogy felekezetnek alakulta iránt, melly a megyei végzésnek megbuktatását tűzte ki céljául. Ezenfelül a közösen tisztelt püspök úr személye is a tárgyjal azonosíttatni szándékolattott, azt hívén némelyek, miszerint az osztatlan tiszteletben álló egyházi férfiú iránti kimélet kikvivandja azt, mit sok izben mondott okoskodások el nem érhetőnek, mit a nm. püspök úr óvása, mennyiben személyes jogai fentartására, nem pedig a megyei végzés ellen intéztetik, elfogadtatott.”³⁹

A követ személye tehát nem, a fennálló rendszer ellenben már annál inkább célpontja a Pesti Hírlap kritikájának, amely nem csupán a liberalizmus eszméin alapult. A Róma-ellenes megjegyzésekben ugyanis visszaköszönnék az egyházon belüli dogmatikai, majd politikai irányzatok – a janzenimus,⁴⁰ a febronianizmus,⁴¹ a gallikanizmus,⁴² a jozefinizmus –, amelyek javarészt a konciliarizmus⁴³ elvéből kiindulva a pápai abszolutizmussal, illetve szuverenitással szemben határozták meg önmagukat:

36 Természetesen tisztában vagyunk a másik oldallal, azaz Lonovics retorikájának értelmezésbeli problémájával. Feltehetőleg nem kevés hatással bírt felszólalásaira a kortársak – főként a reformellenzékiek – rendkívül hatékony szónoki teljesítménye. Lonovics például elsőként alkalmazta azt az országgyűlésen a későbbiekben is sokat használt elvet, miszerint amit a törvény nem tilt, azt szabad. Ezzel mintegy önkéntelenül is igazolta azt a politikai stratégiát, amely a régi törvényekre hivatkozva, rendi kereteken belül igyekezett a reformokat biztosítani. Az érvelés igazodott a jogelvékekhez, ezáltal egy liberális gondolat került be a rendi viszonyokba (vö. Dobszay, 2008: 117).

37 Vö. 1790/1. évi XXVI. tc. bevezetője: „... Ő szent felsége kegyelmes jóváhagyásával (a papságnak és katolikus világi urak valamely részének ellenmondása nem állván ellen, sőt örökre semmi erővel nem bírván) határoztatik....”

38 Lásd Kossuth (1948: 149), Lonovics felszólalása, vö. „Febr. 4-ik és 5-én a vallásos sérelmek és kívánságok eránti izenet Nemzetünknek külföldön is díszes betset szerzendő felvilágosodással, távol minden setét század szülte vak babonától ment, tsupán két napi szép tanátskozással keresztül, az Egyházi rend is s azok közt különösen Lanovits hervadhatatlan polgári érdem koszorut érdemeltének” (Kossuth, 1948: 135).

39 *Pesti Hírlap*, 1841. március 31. I. évf., 26. sz., 211.

40 Németalföldről induló, az ágostoni tanításra épülő dogmatikai, politikai mozgalom. Alapítója Cornelius Jansen. Tanai közel állnak a kálvinizmushoz. Szemben állt a pápai tévedhetetlenséggel. Földrajzi területenként különböző ágazatai alakultak ki. Hatással volt a gallikanizmusra.

41 Egyházpolitikai elmélet, amelynek alapja a gallikanizmus eszményére épített nemzeti egyház.

42 Franciaországban kialakult eszmerendszer, amelyben az állam széleskörű jogokat vindikál magának az egyházi viszonyok felügyeletében. Tagadja a tévedhetetlenséget, a zsinat felsőbbbőségét hirdeti a pápával szemben.

43 Egyházkép, amelyben a legfőbb hatalmi szerv, az egyetemes zsinat, amelynek a pápa is alá van vetve, vö. „Mit akar a főpapság ilyen követelésekkel elérni honunkban, jól tudják azok, kik némileg is járatosak az egyházi történetekben, felfogták az első keresztény egyház püspökei (antiochiai, konstantinápolyi, alexandriai, római stb.) közt volt viszonyokat, a zsinatok és pápai auctoritas felett váltott szólalkozásokat” *Pesti Hírlap*, 1841. március 24. I. évf., 24. sz., 198.

„A magyar főpapságnak nemesen büszkébbnek kell lenni, hogy sem [...] elmaradjon, s bókoljon a servilismusnak, melyet Róma nunciatúráján keresztül terjesztget. Hazánkban ugyanis a királyi placetum s catholica egyháznak Rómától függetlensége s polgári alkotmányunk védhetik őket. A békeszeret iratta mindezt velem, tisztelem én a katolikus clérust.”⁴⁴

Mivel – ahogy utaltunk rá fentebb – Kossuth számára a szerkesztés anyaggyűjtés is volt egyben, mind a Tudósítások, mind a Hírlap a nyelvi és a politikai megoldások adattáraként funkcionált nála (Dobszay, 2013). Kézenfekvő, hogy Lonovics kiküldetésének idején – mellőzve az amúgy is információszegény közléseket – különböző külföldi vallásügyi jogkiterjesztési próbálkozásokat, eredményeket sorakoztatott fel lehetséges mintaként a hazai állapotok rendezésének előkészítésére. Jóllehet az állam és az egyház, illetve a felekezetek egymás közti viszonyainak normalizáló irányuló modellek – mint az angol,⁴⁵ az amerikai, a francia,⁴⁶ a porosz, az osztrák – közül Kossuth több politikai megoldást is ismert, a kiküldetés hónapjaiban azonban leginkább az angolszász,⁴⁷ azon belül is az angol utat részesítette előnyben:

„A felvilágosult Angolhonban még gyakran tűnnek fel a vakbuzgó türelmetlenség botrányos jelenetei vallás dolgában. Minap Montagu lord bezáratott jószágán egy dissenter tanodát, mert ő földjén, az övéen kívül, más vallást nem enged tanítani. – Eszünkbe hozza ez, Amerika korábbi gyarmatitása [!] történetéből, ama puritánusok gyűlését, kik imigy határozta: »1, a föld és annak minden javai az uré és az ő szentjeié. 2, Mi vagyunk az urnak szentjei.« – Kinek nem jut eszébe honi történeteink szomorú korszakából az ismeretes: Cujus regio, ejus religio.”⁴⁸

Az angol modell előtérbe kerülése – kifejezetten az egyházügy kapcsán – nem meglepő, hiszen az 1829-es katolikus ír emancipációs törvény jelentős hatással bírt a korszak hazai politikai gondolkodására egyéb kérdésekben is. A már ismertetett alapelv fényében (misperint meg kell akadályozni, hogy egy külső hatalom – jelen esetben a Szentszék – elvárásai befolyásolják a magyar törvényhozást) érthető, Kossuth miért szentelt megkülönböztetett figyelmet a szigetországbeli eseményeknek a magyar kiküldetéssel egy időben. Mivel a törvényi szabályozás nem hozta meg az angol parlamentnek a várt eredményeket, sőt az 1839–40. évi magyar diétával egy időben O’Connell⁴⁹ törekvése unióellenes mozgalommá nőtte ki magát, méltán válhatott az egyik privilegizált fókuszponttá a szerkesztőség szemében az ír helyzet.⁵⁰

44 Uo. Vö. Széchenyi István felszólalása az 1839–40. évi országgyűlésen: „...s a mily arányban fejledezik honunk alkotmányos szelleme, annál összeütközőbb, annál tűrhetetlenebb leszzen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre” (idézi Horváth, 1886: 174).

45 Vö. „...előbb utóbb diadalmaskodni fog az [ti. dézma megszüntetése], mint Emancipatio [ti. a katolikusok egyenjogúsítása 1829-ben], a Reform [ti. a választójogi reform 1832-ben], a rabszolgaszabadditási Billek [ti. a rabszolgák megváltása 1833-ban] diadalmaskodtak” (Kossuth, 1949: 469).

46 Jóllehet a pragmatizmus szempontjából a fentebbi megoldásokra hivatkozott, a reformok szükségességének eszméjében azonban a francia modell is megjelenik, vö. *Pesti Hírlap*, 1841. január 9. l. évf., 3. sz., 20. Hughes Felicité Robert de Lamennais és politikai társainak 1841. január 26-ai perének ismertetése kapcsán – pontos forrás megjelölés nélkül – közli az apát utolsó szó jogán tartott beszédét: „...olly elkerülhetetlen szükséges javításai a társasági állapotoknak, csak azon eszközök által érhetőek, melyek általán mentek minden kényhatalomtól”, vö. Nyelvújításról. Hézagpótló elmefuttatás. *Pesti Hírlap*, 1841. január 9. l. évf., 3. sz., 23.; *Pesti Hírlap*, 1841. január 13. l. évf., 4. sz., 28.

47 Nemcsak az egyház és állam kapcsolatának modernizációja kapcsán jelentős a francia és angolszász minta, hanem egyéb politikai, társadalmi kérdésekben is. „Éjszak-Amerika javító rendszerének bámulatos eredményeit leginkább azon közszellemnek köszönheti, mely ott ezen intézeteknél őrangyalkint közrehat. [...] Ott a hatóságok [...] nem képzelik magukat öncélnak a polgári társaságban, hanem eszközöknek a polgári társaság céljaira” (Herger, 2010: 71), vö. „Francia- s Angolország és az isteni igazgatással bíró Éjszak-Amerika nyílt karokkal fogadták a szerencsétlen, száműzött, hontalan lengyeleket” (Kossuth, 1959: 316).

48 *Pesti Hírlap*, 1841. január 6. l. évf., 2. sz., 13.

49 Az ír nemzeti mozgalom, élén Daniel O’Connell, a katolikus ír parasztság anglikán egyház iránti tizedkötelessége ellen irányult. A tizedmegtagadó mozgalmakra kezdetben erőszakosan reagált az angol kormány, de 1837-ben törvényi szinten szabályozták a tized megváltását. A jogi rendezés azonban hosszú távon nem volt sikeres, mivel a megváltás összegét az angol földbirtokosok ír bérlőikre terhelték, tovább generálva ezzel a társadalmi feszültséget.

50 Vö. *Pesti Hírlap*, 1841. január 20. l. évf., 6. sz., 47. „Az ausburgi Allg[e]meine [Z]eit[un]g melléklapjának második száma a következőket közöl a magyarhoni megyegyűlések jelentőségéről: »[...] az ingerültség, melly Magyarországon ujlag uralkodik [...] miokáért a magyar papság is püspökei legkitűnőbbikét küldé Rómába e súlyos kérdés békés megoldásának előmozdítására. [...] ez [ti. a megyegyűlés] amaz őskori népgyülekezetekre emlékeztet, miknek csak gyenge másolatai az angol népgyűlések, mint csupa pártdemonstrációk. [...] s ezért az illy gyűlések beszédeire s határozataira nem illik ugyanazon mérték, mellyel az országgyűlési határozatok méretnek, – azok ezekhez oly viszonyban állna, mint forum a senatushoz, mint O’Connell gab[ol]nacsarnokaibani beszédei a népgyűléseken azokhoz, mellemeket a londoni imperial-parlamentben az István-kápolnában tart.»” vö. *Pesti Hírlap*. 1841. február 6. l. évf., 11. sz., 85. (Forrás: *Nenagh Guardian, Times*), vö. *Pesti Hírlap*, 1841. január 30. l. évf., 9. sz., 68. (Forrás: *Times*).

Összegzés

A bemutatott példák alapján úgy tűnik, a konzervatív és a liberális oldal sajtóját ugyanazon cél vezérelte Lonovics küldetése kapcsán: a tényszerű beszámolók helyett saját politikájukat igyekeztek igazolni a híradásokon keresztül. Az egyetlen komoly különbség az, hogy a Pesti Hírlap az egész közvéleményt, míg a Sion inkább csak a katolikus hierarchiát kívánta befolyásolni ezzel. Míg a klérus ultramontán ága bízott saját egyházának mozdulatlan politikájában, addig a reformellenzék különböző európai minták segítségével igyekezett hivatkozási alapot találni a szükséges változtatások támogatásához.

Mindkét oldalon közös tehát az egyetemes nézőpont, illetve az igény egy ahhoz viszonyított megoldásra. Ebből kifolyólag azonos kritikát fogalmazhatunk meg velük szemben: különböző elvárásokra, illetve európai mintákra hivatkoztak, ám nem alkalmazták azokat a hazai állapotokra, nem alkottak magyar mintát a vallásügy rendezésére. Mindkét orgánus esetében elmondható, hogy magatartásuk egyfajta pótcselekvés volt: érdemi információk hiányában többnyire elméleti fejtegetések közlésére kényszerültek, ám ezt egyik fél esetében sem néztek jó szemmel. A Sion esetében látható, hogy a lap által megjelenített magyar konzervatív, reformellenes magatartás – vagy legalább is annak zsurnalisztikai tálalása – még magán az egyetemes katolicizmus vezetésén belül sem talált támogatásra, amint azt az ismertetett források alátámasztják.

Irodalom

Kókey György, szerk. (1979): *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Bárány Zsófia (2014): Az első magyar katolikus politikai sajtótermék a reformkorban. „Qui ante ad agendum quam ad cognoscendum venimus”. In: Klestenitz Tibor (szerk.): *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont. (Megjelenés alatt.)

Buzinkay Géza & Kókey György (2005): *A Magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. Budapest: Ráció Kiadó.

Dobszay Tamás (2013): A politika „folklorisztikus” természetéről. Nyelvi és politikai megoldások Kossuth és a reformkor közös teljesítményében. In: Fazakas Gergely Tamás & Miru György & Velkey Ferenc (szerk.): *„Politica philosophiai okoskodás”. Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézete.

Dobszay Tamás (2008): „Szokjon gyapjas fülük az ezután már gyakrabban hallható igazság szavához.” A politikai élet verbális közegének átrendeződése a reformkorban. *Századvég*. Új folyam, 47. sz., 117.

Herger Csabáné (2010): *Polgári állam és egyházi autonómia 19. században*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.

Hermann Egyed (1973): *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. Második, javított kiadás. München: Auróra Könyvek.

Hermann Egyed (1934): *Lonovics József római küldetésének (1840–41) belpolitikai és diplomáciai előkészítése*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Horváth Mihály (1886): *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823–1848*. II. kötet. Pest: Ráth Mór.

Kókey György (2005): Az első magyar hitbuzgalmi folyóirat, a Magyar Szion és melléklapja az Anastasia (1838–1839). *Magyar Könyvszemle*, 121. évf., 2. sz.

Kossuth Lajos (1948): *Országgyűlési Tudósítások*. S. a. r. A Kelet-európai Tudományos Intézet Történettudományi Intézet. I. kötet. Budapest: Egyetemi Nyomda.

Kossuth Lajos (1949): *Országgyűlési Tudósítások*. S. a. r. Történettudományi Intézet Barta István vezetésével. III. kötet. Budapest: Egyetemi Nyomda.

Kossuth Lajos (1959): *Országgyűlési Tudósítások*. S. a. r. Barta István. IV. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Szijártó M. István (2009): A vallási kérdés az országgyűléseken a 18. század első évtizedeiben. In: Gózszy Zoltán & Varga Szabolcs & Vértesi Lázár (szerk.): *A katolikus megújulás és a barokk Magyarországon különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700–1740)*. *Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis VII*. Pécs: Pécsi Egyháztörténeti Intézet.

Várady L. Árpád (1924): *Lonovics József római kiküldetése*. Budapest: Szent István Akadémia.

Bárány Zsófia a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének Tudományos segédmunkatársa, az ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék Doktori Programjának hallgatója. Kutatási területe a 19–20. századi magyar történelem, egyháztörténelem.